

İNSAN SERMAYESİ KURAMI ÜZERİNE KAVRAMLAR VE KARMAŞALAR*

Prof.Dr. G. Psacharopoulos**

Eğitim açısından insan sermayesi yaklaşımı 20 yıldan daha uzun bir geçmişe sahiptir. "İnsan sermayesi"nin ne olduğu konusunda literatürde var olan karmaşa bir takım eğitim uzmanları tarafından net olmayan bir biçimde reddedilme noktasındadır.

Bu yazıda üstünde duracağım konu, insan sermaye kuramı ile ilgili klâsik karmaşa ve mit'ler olacak ve bir yandan da bu konuda konuyla direkt ilgili olmayan okuyucuyu aydınlatmaya çalışacağım.

A. İnsan Sermayesi Kuramının Çok Boyutluluğu ve Özü

1. "İnsan Sermayesi Kuramı" Nedir?

Bu konudaki karmaşıklığın büyük bir bölümünün "İnsan Sermaye Kuramı"nın farklı insanlar için farklı anlamlar taşıyor olmasından kaynaklanması olasıdır. Sıkça işittiğim bir eleştiri "İnsan sermayesi" deyiminin insanlık dışı olduğu, çünkü insanları birer makina gibi ele aldığıdır. Benzetme bir doğruluk içeriyorsa da bu eleştiri geçerli bir eleştiri değildir. İnsan sermayesi kuramının temelindeki düşünce aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

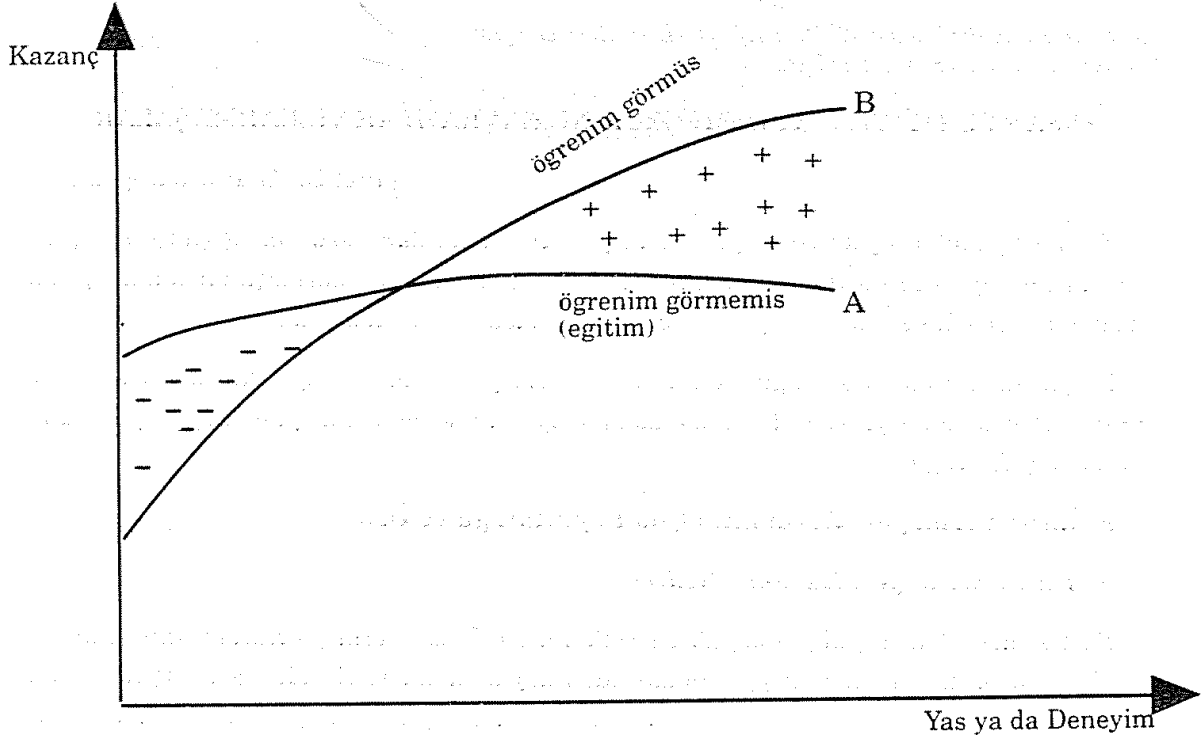
"Bu gün eğitim adına harcanan (çaba), yarın bir mükafat olarak geri dönecektir."

Yukarıdaki cümle "insan sermayesi kuramı"nı açıklamaya yeterlidir ve burada insanlık dışı olarak düşünülebilecek hiçbirşey yoktur. Adam Smith' den bir alıntı yaparsak gerçekten de insan sermayesi kuramı formal olmayan öğrenme ya da çalışarak öğrenmenin sağladığı kazanma-arttırma olasılıklarını göz önünde bulundurmakla başlar. Bu nedenle, Mincer'i modern anlamda insan sermayesi kuramının babası olarak kabul ediyorum. Şekil 1 bize bu kuramı en genel (basit) haliyle gösteriyor.

* Bu makale yazarın nazik izni ile Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencisi Pervin Nadim tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Makalenin orjinal adı ve alındığı yer G. Psacharopoulos, Conceptions and Misconceptions on Human Capital Theory. In: W.CLEMENT (ED.), Konzept und Kritik des Humankapitalansatzes. (Schriften des Vereins für Socialpolitik. Gesellschaft für Wirtschafts-und Sozialwissenschaften. Neue Folge, Band: 113), Duncker und Humblot, Berlin 1980, s. 9-15.

** Dünya Bankası Danışmanı.

Şekil1: Genel Haliyle İnsan Sermayesi Kuramı.

Yaş (ya da deneyim), kazanç şemasında A eğrisi ile gösterilen kontrol grubu yani az eğitim görmüş (ya da hiç görmemiş) çalışanlar ve B eğrisinin temsil ettiği grup karşılaştırılıyor. Eğitim girişi, daha sonraki yıllarda elde edilecek kazanç (+ işaretli bölge) adına başlangıçtaki kazancın (- işaretli bölge) eksilmesi anlamına gelir. Burada dikkat edilecek bir nokta şudur: Eğer diğer koşullar aynı tutulduğunda iki eğri kesişmiyor olsaydı, bu, insan sermayesi kuramına karşı bir kanıt olarak yorumlanabilirdi. Ancak yaşadığımız dünya bunun yukarıdaki şekilde gerçekleştiğini gösteriyor. Yani, bu eğriler yalnızca çalışmakla kalmıyor, bunun da ötesinde insan sermayesi kuramının öngördüğü noktada çalışıyor. Bütün bunlara ek olarak, insan sermayesine yapılan yatırımın geri getirisi (kârı), ekonomideki diğer yatırım türleri ile aynı düzeydedir. Yukarıdaki gibi deneysel (empirik) bulgular (ki, yukarıdaki şema hem formal hem de formal olmayan eğitim için geçerlidir) kuramın geçerliliğini pekiştirici yöndedir.

Elbette insanların, insan sermayesi konusunda bilinçli yatırımcılar olarak davranmadıklarını iddia edenler olacaktır. Ancak, söz konusu kişilerin amaçlarının teoriyi test etmekle ilgisi yoktur. Gerçek şudur ki, insanların bilinçsiz olsalar dahi, eğitimlerine karar verirken, maliyet (bedel) ve fayda parametrelerini göz önünde bulunduruyormuş "gibi" davranmaları birtakım ön tahminlerde bulunmak ve onlar üzerinde birtakım gözlemler yapmak için yeterlidir. Bildiğim kadarıyla, yukarıda söz edildiği gibi, İnsan Sermaye Kuramının reddine neden olabilecek bir test henüz başarılamadı.

2. İnsan Sermayesi Kuramının Çok Boyutluluğu

Teorinin önünden biraz dışarı çıktığımızda birtakım problemlerle karşılaşmak mümkündür. Yukarıda anlatılan temel teorik öz, genel olarak kişilere bağlı bir karaktere sahiptir. Yani, başarıya bedeli ödeyen de, daha sonra bundan fayda sağlayan da bireyin kendisidir. Ancak, bunun sosyal boyutu nedir ve aynı bedel fayda argümanı bu boyuta da uygulanabilir mi?

Eleştirilerde en çok öne sürülen, kuramın sosyal boyutu olmuştur. Bununla birlikte, itirazlar (karşı çıkışlar) teorik (kuramsal) özü etkilemekten çok, ölçümle ilgili problemlere işaret eder durumdadır. Eğitimle birlikte gelen harici masrafları paraya dökmek konusunda tatmin edici bir yol bulunamamışsa da harici masrafları göz önünde bulundurarak (hesaba katarak) sonuçları belli bir yönde kesin olarak değerlendirmek mümkündür. Ya da farklı türlerdeki emek değerlerini ölçmek yerine "gölge fiyatlandırma (Shadow Pricing)" uygulanabilir. Ekonometrik birtakım güçlüklerin olduğu (varlığı) kesindir. Ancak bu güçlükler insan sermayesi kuramını temelde geçersiz kılmaz.

B. Mit'ler ve Eleştirileri

1. Yetenek Mit'i

Bu mit, insan sermayesi kuramına karşı bilinen en eski eleştiridir. Çünkü, diğer insanlardan daha fazla eğitim görmüş kişiler aynı zamanda daha üst düzeyde yeteneğe sahiptirler. Şekil 1'deki (+) lar yalnızca eğitimden kaynaklanmaz, hatta daha çok yetenek konusundaki farklılaşmadan kaynaklanır. Bu argüman oldukça bilimsellikten uzak birtakım şeylerle de bağlantılıdır. Becker ve Deison'un Çapraz-Değerlendirme (Cross-Tabulation) kanıtı bu mit'in yerleşmesine neden olmuştur. Fakat, mikroveri artı yeteneğin ne olduğunun dikkatlice araştırılması, sezgiye dayalı görüşlerin tersine yetenekli farklılaşmanın kazancı çok etkilemediğini göstermiştir.

2. Dış Görünüş Mit'i

İkinci mit, dış görünüş ya da vesikalama ya da koyun postu (sheepskin) olarak bilinen, okulun yalnızca insanlara, bu kişilere düşen toplumsal payın çok düşük olmasına rağmen, yüksek süratle işe alınmalarına yardımcı olan diplomalar ürettiği görüşüdür. Ancak, bunun yanında, bu görüşe karşı iki ana görüş vardır. Birincisi, "başlangıçtaki ve kalıcı görünüş karşılaştırıldığında, ikincisi (kalıcı görünüş) için bir itiraz geliştirmek üzere kanıtlar bulmak çok güçtür. Yani, işverenler çalıştırdıkları kişilere verdikleri ücretleri, bu kişilerin üretkenliği konusundaki izlenime dayanarak verirler" görüşüdür. İlk izlenim diye birşey gerçekten vardır. Yani işverenler kişinin eğitiminin gerektirdiği beklenti yönünde üretimde bulunması durumunda o kişiye iş verirler. Ancak bu, sosyal değer hakkında bir bilgi veriyor olsa dahi, insan sermayesi hipotezini sarsacak bir şey değildir.

İkinci karşı çıkış, eğer "gölge ücretlendirme (fiyatlandırma)" ve üretim fonksiyonu analizi yoluyla farklı farklı eğitilmiş işgücünün direkt üreticiliğini gözönünde bulundurursak bir kanıt oluşturabilir. Serbest meslek sahiplerine "gölge fiyat" uygulaması her ne kadar güç ise de, bu yöntem yaygın olarak tarım kesimine uygulandığında ortaya çıkan sonuç diğer etkenler sabit tutulduğunda çok eğitim görmüş çiftçilerin daha az eğitim görmüş olanlara kıyasla daha çok pirinç ürettiğidir.

3. İkili (dual) Emek Pazarı: A Red Herring? (Tütsülenmiş Ringa Balığı)

İnsan Sermayesi Kuramına yöneltilen en yeni eleştiri ikili ya da bölünmüş emek pazarı hipotezidir. Bu hipoteze göre, eğitim, bu pazarın "birinci bölümü" ndeki insanların (yani, iyi işlere sahip olanların) işlerine yarar, fakat "ikinci bölüm" ünde çalışan insanlar (yani, daha düşük seviyedeki işlerde çalışan insanlar) için ise eğitimin bir rolü yoktur. Pek çok nedenle 70'lerin başında başlayan emek pazarı geleneği bir çeyrek yüzyıl yankılandığı halde

halihazırda silinip gitmiştir. Öncelikle bu hipotezi test etmek güçtür. Çünkü, hipotez hiçbir zaman net bir şekilde ortaya konmamıştır. İkinci olarak pazarın üst ve alt düzeylerini net bir şekilde tanımlamak başlı başına bir problemdir. Pazarın bu iki bölümü arasındaki kesin çizgi nereden çizilecektir? Son olarak, teorinin hangi bölümlerinin test edilebilir olduğu konusundaki deneysel girişimler ortadoks emek pazarı işleyişini geçersiz kılmak konusunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

4. Pazar Ücretlerinin Esnek Olmayışı Mit'i

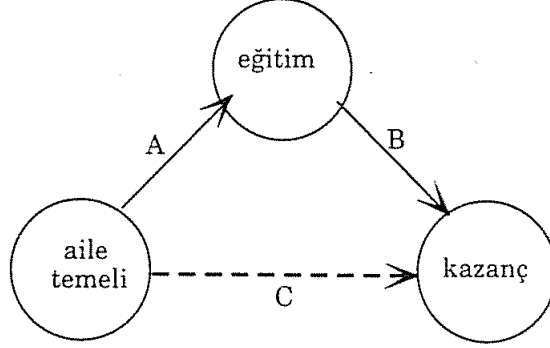
"İnsan sermayesi kuramı"na yöneltildiği bilinen bir eleştiri de, deneysel yönü, düşük ücretler ile ilgili olmayan, görünürdeki pazar ücretlerine dayandırılmış, yalnızca farklı emek türlerinin üretkenliğine izin veren anlayıştır. Bu tez aynı zamanda gelir politikası ve bunun gibi politikalar nedeniyle ücretlerin büyük ölçüde esnek olmayışını vurgular. Bu argüman aynı zamanda pek çok ülkede eğitim görmüş insanların çoğunun, özellikle de, üniversite eğitimi almış olanların, kamu sektöründe çalışıyor olmaları ve böylece aldıkları ücretlerin ürettikleri değere her zaman zorunlu olarak karşılık gelmemesiyle de ilgilidir.

Bu sava karşı üç ayrı eleştiri vardır. Birincisi, yukarıda bahsedilen şeyin, insan sermayesi kuramı'nın yalnızca sosyal boyutuna yöneltilebilir oluşudur. Kuramın bireysel boyutu bu eleştiriden hiçbir şekilde etkilenmez. Bu boyut, insan sermaye'sinin elde edilmesi için geçerli bir bedelin olduğu görüşüne dayanır.

Bunun ötesinde, kamu sektörünün varlığı nedeniyle ekonomideki tekelci (monopolist) unsurların varlığı nedeniyle her ne kadar ücretler farklılaşıyorsa da, kişisel kazanımlar (geri-kazanımlar) genellikle (ve çoğunlukla) görünürdeki pazar ücretleri bazındadır. İkincisi, sosyal karşı çıkışlar bütünüyle geçerli değildir. Çünkü, önce de bahsedildiği gibi, gölge ücretleme yöntemi belli bir tür emeğin gerçek üretkenlik düzeyini ölçmek için uygulanabilir. Sonuncu eleştiri, hiçbir ekonominin, ücretleri temel pazar gücünün belirlemesine uzun süre dayanamayacağıdır. 1960'lı yılların sonunda ve 70'lerin başında yükseköğretimdeki patlamanın ardından pek çok batı ülkesinde üniversite mezunlarının ücretlerindeki diğer sıfatlarla çalışan kişilerinkine kıyasla düşüşü örnek verebiliriz.

5. Sosyal Sınıf Boyutu

Bilinen diğer yerleşik inançta eğitimin, sosyal statünün bir nesilden diğerine aktarılmasına hizmet ettiği.

Şekil 2. Eğitimin ve aile temelinin kazanç üzerindeki etkileri.

— :güçlü etki (A,B)
- - - :zayıf etki (C)

Bu inanç büyük ölçüde doğru olmasına rağmen, insan sermayesi kuramı'na bir eleştiri getiremez. İki ilginç sonuç bize şunları gösterir; Birincisi, ailede edinilen temel ya da aile yapısı (ya da sosyal sınıf) kazancı dolaylı olarak etkiler. Yani, eğitimle kıyaslandığında (Bkz. Şekil 2.) ve daha fazla eğitim alan kişilerin sosyal düzeylerini daha fazla yükseltmeleri söz konusudur.

C. İnsan Sermayesi Kuramının Kavramları

Gerçi insan sermayesi kuramını üzerine olan mit'lerin ve yanlış görüşlerin listesini çoğaltabilirim, fakat kendimi yukarıdaki liste ile sınırlamayı tercih ediyorum. Tabii ki şu soru kalıyor: İnsan sermayesi kuramının potansiyel değeri nedir?

Kişisel görüşüm bu teorinin doğru olduğu yönündedir. Çünkü,

- a) bireysel davranışları tahmin etme gücüne sahiptir,
- b) sosyal politika alanının önemli bir noktasına değinir.

Hiçbir politikacı, insanların kendi sosyal çalışmasına verdiği tepkiyi gözardı edemez. Örneğin, üniversite öğrenimi ücretlerinin (harçların) kaldırılması yükseköğrenime talebi arttıracaktır. Bu kişilere özgü olan yan, öte yandan, eğitim görmek (ya da görmemek) çok önemli kişisel ve sosyal etkilere sahiptir. Örneğin kişilerin gelirlerini etkiler ve böylece gelir dağılımını etkiler ve de kesin olarak insanların iş edinme şanslarını etkiler. Bu yüzden ki, yukarıda bahsedilen mit'lerin literatürde belli bir yer tutmaya devam etmeleri gerçeğine rağmen insan sermayesi kuramı gelişmeyi sürdürecektir.